

PAULA RAUHALA

Laskennallisuuden turmelema lupaus

Velan ja rahan vastahistoria

David Graeber, *Debt. The First 5,000 Years*. Melville House, New York 2011. 544 s.

London School of Economicsin antropologian professori David Graeberin (s. 1961) velan historia haastaa myytin, jonka mukaan raha syntyi helpottamaan vaihtokauppaa. Mesopotamiassa talous toimi velkajärjestelyiden varassa jo kauan ennen ensimmäisten kolikkorahojen lyöntiä. Kehitysmaiden velka-armahdusta ajaneen globalisaatiokriittisen liikkeen ja Occupy Wall Streetin aktivisti Graeber jäsentää taloushistorian henkilökohtaisen, virtuaalisen luottorahan ja kasvottoman kovan rahan kausien heilahteluna. Auttaako *Debt. The First 5,000 Years* ymmärtämään rahan ja velan luonnetta? Vai onko todettava Mike Beggsin sanoin, ettei kokoelma anekdootteja 5 000 vuoden ajalta korvaa kunnollista poliittista taloustiedettä?¹

Kirja alkaa anekdootilla cocktailkutsuilta. Tarinan mukaan Graeber kertoo erälle kansalaisjärjestössä työskentelevälle lakinaiselle tapauksesta, jossa IMF:n velkaohjelman paineessa Madagaskar lakkautti hyttystentorjuntaohjelmansa. 10 000 ihmistä – puolet heistä lapsia – kuoli, sillä he olivat ohjelman seurauksena menettäneet vastustuskykynsä.² Keskustelukumppani toteaa, että kyllähän velat on aina maksettava. Missä muussa tapauksessa sydämellinen ihminen puolustelisi drinkki kädessään toimintaa, joka johti tuhansien lasten kuolemaan (vain jotta Citibank ei kärsisi melko mitättömiä luottotappioita)?

”Kyllähän velat on aina maksettava” on moraalinen, ei taloudellinen väite, sillä taloudellisesta näkökulmasta rahan lainaamiseen kuuluu aina riski. Miksi rahaan liitettyt sitoumukset ajavat muiden moraalisten vaatimusten ohitse? Tähän kysymykseen Graeber hakee vastausta velan historiasta.

Graeber käsittelee velkaa ensiksi moraalifilosofisesta näkökulmasta. Hän esittää, että moraalit on velvollisuuksien täyttämistä, ja meillä on tapana ajatella sitoumuksiamme velkana. Velkaa ei kuitenkaan voi palauttaa velvollisuuksiin. *Valtio*-dialogin alussa Sokrates kyseenalaistaa näkemysten, jonka mukaan oikeudenmukaisuus on sitä, että maksamme velkamme ja puhumme totta. Entä jos lainaan ystävältäni asetta, hän tulee hulluksi ja vaatii sitä takaisin?³ Velka eroaakin Graeberin mukaan muunlaisista vastuista siten, että se on kvantifioitavissa velvoitteeksi maksaa tietty summa *rahaa*. Näin se sitoumuksena menettää henkilökohtaisen luonteensa ja voidaan siirtää eteenpäin. Kvantifi-

oitavuus tuo mukanaan väkivallan. Graeberin sanoin: raha muuttaa moraalin kylmäksi ja joustamattomaksi aritmeetikaksi. Velkojen periminen on historian saatossa oikeutunut tavallisesti hirvittävinä pidettyjä tekoja, kuten toisen ihmisen orjuuttamisen.

Kirjan ensimmäisessä osassa käsitellään kahta rahan ja velan myyttiä. Klassisen ja uusklassisen taloustieteen hellimässä vaihtokaupan myytissä rahan oletetaan syntyneen tavaravaihdosta. Velkasuhteet jäävät toissijaisiksi. Valtion roolia painottavassa vaihtoehtoisessa rahateoriassa velka puolestaan korotetaan suorastaan metafyyksiseksi periaatteeksi: alkuperäisen velan myytin mukaan olemme yhteiskunnalle tai jopa maailmankaikkeudelle olemassaolomme velkaa.

Vaihdon myytti

Mitä raha on ja miten se on syntynyt? Taloustieteen oppikirjoissa rahan synty opetetaan edelleen vaihdon myytin avulla: tavaravaihto oli hankalaa, sillä vaihdon osapuolten tarpeet harvoin kohtasivat määrällisesti tai laadullisesti. Ylimääräisen hevosen omistaja halusi vaatteita, mutta näiden omistaja olisi tarvinnut suolaa. Niinpä raha syntyi helpottamaan vaihtokauppaa.⁴ Carl Menger ja William Stanley Jevons parantelivat 1800-luvun lopulla tätä moraalifilosofian professorin ja kansantaloustieteen isän Adam Smithin (1723–1790) esittämää, vaihtokauppaan perustuvaa mallia matemaattisiin yhtälöihin.

Graeberin mukaan antropologit ovat löytäneet lukemattomia erilaisia talousjärjestelmiä, mutta eivät vaih-

tokauppojen maata. Vaihtokauppaa tapahtuu lähinnä vieraiden, potentiaalisten vihollisten kesken. Ystävien ja naapurusten kesken vaihto naamioidaan mieluummin lahjanvaihdoksi. Kuitenkin Graeberin etnografisista esimerkeistä käy ilmi, että myös lahjatalous perustuu arvoja aikalaskentaan. Vastalahja on sopivaa antaa diskreetin ajan kuluttua, ei välittömästi. Muuten tulkittaisiin, ettei lahjan saaja halua olla alkuperäisen lahjan antajan kanssa missään tekemisissä. Vastalahjan pitää myös olla suunnilleen samanarvoinen, mutta ei koskaan aivan – sellainenhan tekisi tyhjäksi annetun lahjan. Yllä kuvattua tarpeiden yhteen sattumisen ongelmaa ei synny, sillä lahjat tasoittuvat arvoltaan ajan kanssa. Sekä lahjanvaihdossa että velkasuhteissa on Graeberin mukaan kysymys vaihtosuhteesta. Toisin kuin ”hierarkkiset” tai ”kommunistiset” suhteet, vaihto edellyttää osapuolten riippumattomuutta ja vastavuoroisuutta. Velka on keskeytetty vaihto, ja vaikka se solmitaan vapaiden ja tasa-arvoisten osapuolten kesken, suhde on hierarkkinen niin kauan kuin velka on maksamatta. Näin ollen orjuus on velkasuhteen looginen päätepiste.

Graeberin mukaan henkilökohtainen luottoraha (*credit money*) on ollut olemassa paljon kauemmin kuin siirrettävissä ja varastettavissa oleva kylmä käteisraha. Kuten sumerilaiset kirjoitukset osoittavat, talous perustui velkajärjestelyihin jo tuhansia vuosia ennen ensimmäisten valtiollisten rahojen lyömistä. Sumerin rahayksikkö, ohraan suhteutettu hopeasekeli, toimi arvonmittana ja laskuyksikkönä temppeelitalouden kirjanpidossa, mutta maksut suoritettiin tavallisesti ohraa ja markkinat toimivat pitkälti velkasitoumusten varassa. Kolikkorahaa ei ollut, eikä hopeaa tavallisesti käytetty maksuvälineenä.

Taloushistorialliseen todistusaineistoon nojaten Graeber moittii ”Adam Smithin velatonta utopiaa” (374) tai ”velatonta markkinautopiaa” (385). Hänen mukaansa olemme ”näköjään jumittuneet ajattelemaan yhteiskuntaa Adam Smithin tapaan kokoelmana yksilöitä, joiden ainoat merkitykselliset suhteet rakentuvat heidän ja heidän omaisuutensa välille ja jotka tyytyväisinä vaihtavat asioita toisiinsa kaikkien yhteisen mukavuuden nimissä. Velka puuttuu kuvasta melkein kokonaan.” (207)

Nähdäkseni on paikallaan kritisoida Smithin ja hänen jälkeensä David Ricardon (1772–1823) esittämää vaihdon myyttiä⁵. Siinä primitiiviset metsästäjät ja kalastajat vaihtavat lohja ja hirviä ja Marxin sanoin anakronistisesti ”käyttävät ohjeenaan työvälaineittensä laskemisessa Lontoon pörssissä 1817 käytettyjä vuositalukoita”⁶. En kuitenkaan pidä tarinan ensisijaisena ongelmana sitä, että siinä ei oteta velkaa huomioon. Suurempi ongelma on nähdäkseni siinä, että vaihtokaupparmallisissa modernin ajan yksilö, monadinen taloudellinen subjekti ja nykyaikaiset taloudelliset suhteet istutetaan esihistorialliseen aikaan.

Jo Karl Marx kyseenalaisti vaihdon myytin, mutta eri syistä kuin Graeber. Graeberia vaihdon myytissä siis närästää erityisesti se, että siinä unohdetaan velka ja markkinoiden väkivaltainen alkuperä. Marx ar-

vosteli puolestaan Adam Smithin ajatusta ”ihmisyksilön luontaisesta taipumuksesta vaihtaa”: ”[O]n yleensäkin väärin sijoittaa vaihto yhteisön sisään alun pitäen olennaisena elementtinä. Alussa vaihtoa päinvastoin esiintyy enne[mmi]n eri yhteisöjen kesken kuin yhden ja saman yhteisön jäsenten kesken.”⁷ Marx arvostelee klassisen poliittisen taloustieteen ”robinsonadeja” siitä, että niissä taloushistorian varhaisimmat toimijat kuvitellaan eräänlaisiksi lannevaatteisiin pukeutuneiksi englantilaisiksi porvareiksi. Marxin mukaan tällaisen monadisen subjektin synnytti kuitenkin vasta 1700-luvun vapaan kilpailun yhteiskunta.⁸ Vapaan ja muista erillisen taloudellisen subjektin syntyprosessi alkaa ensimmäisestä vaihdosta, joka tapahtuu heimojen välillä ja ”tunkeutuu sitten yhteisön sisuksiin, missä se vaikuttaa hajottavasti.”⁹

Graeber toistaa vanhaa kritiikkiä tunnustamatta aina velkaansa edeltäjilleen. Marxin tapaan Graeber näkee vaihdon yhteisöä hajottavan vaikutuksen, mutta toisin kuin Marx, hän ei kytke vaihdon ja markkinoiden kehitystä tieteen, teknologian ja vapaan yksilöllisyyden kehitysluokkaan. Joka tapauksessa Graeber ihmettelee osuvasti ”liberaalien filosofien kuten [Thomas] Hobbesin, [John] Locken ja Smithin” outoja fantasioita ”ihmisyhteiskunnan alkuperästä kokoelmana 30–40-vuotiaita miehiä, jotka ovat ilmeisesti versoneet maasta täysin kehittyneinä ja joiden on sitten päätettävä, tappaisivatko toinen toisensa vai alkaisivatko vaihtaa majavan turkiksia.” (210)

Mutta pysytteleekö Graeber kritiikin kohteidensa tapaan yhtä lailla individualistisessa ajattelumallissa? Alussa oli anarkistinen utopia, jossa autonomiset yksilöt vaihtoivat lahjoja ja solmivat ihmiskasvoisia velkasuhteita toistensa kanssa. Mike Beggs kuvaa Graeberin velan – ja rahan – historiaa populistiseksi, liberaalista tai jopa libertaristisesta näkökulmasta kirjoitetuksi moraalifilosofiseksi tarinaksi siitä, kuinka valtio ja suuryritykset jyräsivät pieneläjät, hyvikset ja heidän viattomat vaihtosuhteensa. Tai kuten Bill Maurer Graeberin moraalin tiivistää: ”Meidän pitäisi saada itse määrätä kohtalostamme ja veloistamme ja siitä, kuinka maksamme ne takaisin. Sen sijaan meillä on tämä valtio ja raha -juttu.”¹⁰

Kuten Beggs toteaa, Graeber näyttää lisäksi uskovon, että vaihdon myytti on uusklassiselle taloustieteen teorialle niin perustava palikka, että sen osoittaminen lahoski riittää luhistamaan koko rakennelman. Näin ei tietenkään ole, eikä nykyisen ortodoksisen taloustieteen sivuuttaminen riitä vastineeksi kelvottomalle taloustieteelle; tarvitaan kunnollista poliittista taloustiedettä. Beggsin sanoin ”ei ole vaikea saada keskivertovasemmistolaisia vihastumaan oppialan valta-aseman ja sen ylimielisyyden vuoksi, tai imarrella heitä sanomalla, että heitä ei voi huijata”.¹¹

Alkuperäisen velan myytti

Graeber on yhtä kaikki onnistuneesti popularisoinut jo kauan tunnetun vaihdon myytin kritiikin, mutta hänen toinen myytinmurtamisoperaationsa on jäänyt vähemmälle huomiolle¹². Jos klassinen ja uusklassinen raha-

”Alkuperäisen velan myytiin mukaan velka – universumille, yhteiskunnalle ja vanhemmillemme – on koko yhteiskunnan perusta ja olemus, joka on ollut olemassa jo ennen rahaa.”

teoria nojaavat vaihdon myytiin, niin velkaan perustuva rahateoria ja rahan valtiollista alkuperää korostava char-
talistinen rahateoria raahaavat Graeberin mukaan pe-
rässään alkuperäisen velan myyntiä¹³. Alkuperäisen velan
myytiin mukaan velka – universumille, yhteiskunnalle
ja vanhemmillemme – on koko yhteiskunnan perusta
ja olemus, joka on ollut olemassa jo ennen rahaa. Tar-
koittaahan velka useissa indoeurooppalaisissa kielissä
samaa kuin synty tai syyllisyys, esimerkkinä saksan kielen
Schuld.

Mutta Graeber huomauttaa, ettei alkuperäisen velan
teoria selitä, kuinka velkamme yhteiskunnalle muuttuu
rahaksi. Raha on tapa verrata erilaisten asioiden arvoja,
eikä alkuperäisen velan myynti kerro, miksi yksi tavara
päätyi kaiken arvon mitaksi. Sitä paitsi velkaamme van-
hemmillemme, yhteisölle tai universumille on mahdo-
tonta kvantifioida. Velkasuhde nimittäin edellyttää eril-
lisyyttä, mahdollisuutta päättää velkasuhde takaisinmak-
sulla. Kuinka voisimme maksaa velkamme yhteiskun-
nalle tai universumille ja kävellä sitten tiehemme?

Käsityksemme markkinoista perustuu siis vaihdon
myyntiin ja ymmärryksemme valtiosta alkuperäisen velan
myyntiin. Ajattelemme velkaa joko vaihtokaupan ja
rahan johdannaisena tai ihmissuhteiden syvimpänä ole-
muksena, eikä Graeber ole tyytyväinen kumpaankaan.
Hänen mielestään sekä valtioilla että markkinoilla on sen
sijaan väkivaltainen syntyhistoria, ja molempien olemas-
saolo perustuu yhtä lailla väkivallan uhkaan.

Graeberin mukaan markkinat ovatkin historiallisesti
yleensä valtioiden luomuksia. Valtiottomissa yhteiskun-
nissa valuutat ovat olleet luonteeltaan sosiaalisia (*social
currencies*). Niillä on solmittu avioliittoja sekä sovitettu
riitoja ja väkivallantekoja, mutta ei hankittu sellaisia ar-
kisia asioita kuin kananmunia. Sosiaaliset valuutat liik-

kuvat vain tapauksissa, joissa vastikkeellisuutta ei voida
edes kuvitella. Näissä inhimillisissä talouksissa (*human
economies*) ainoastaan ihmisten välisillä suhteilla on mer-
kitystä, eivätkä yksilöt ole toisistaan riippumattomia
vaihdon osapuolia. Lopulta kuitenkin väkivalta, orja-
kauppa ja kasvottoman käteisrahan markkinat repivät
ihmiset juuriltaan. Ihmiset ja esineet riistettiin yhteyk-
sistään, joiden ansiosta ne ovat ainutlaatuisia ja korvaa-
mattomia. Niistä tehtiin kvantifioitavia ja vaihdettavia –
ne ovat suhteessa enää pelkästään rahaan.

Luotto- ja metalliraha

Kirjan toisessa osassa Graeber jäsentää taloushistorian
henkilökohtaisemman, virtuaalisen luottorahan (*virtual
credit money*) hallitsemien rauhallisten ajanjaksojen sekä
kasvottoman ja historiattoman metallirahan hallitsemien
väkivaltainen kausien vaihteluna. Historiallisesti virtuaa-
linen luottoraha tuli näyttämölle ensin, ja nyt olemme
jälleen palanneet syklisen vaiheiden jälkeen virtuaalisen
rahan aikakaudelle.

Graeber perustelee metallirahan ja yleistyneen väki-
vallan suhdetta sillä, että ensimmäiset kreikkalaiset kol-
liot lyötiin ilmeisesti sotajoukkojen varustamista varten.
Kun valtio samalla vaati veronsa liikkeelle laskemassaan
valuutassa, armeijan ei tarvinnut kuljettaa mukanaan
huoltojoukkoja, sillä väestön oli tästedes palveltava soti-
laita saadakseen rahatuloa. Näin metalliraha tuli osaksi
tavallisen kansan arkielämää. Aleksanteri Suuren ar-
meijat, joiden ylläpito vaati 500 kiloa hopeaa päivässä,
pyyhkivät Lähi-idän luottoon perustuvat taloudet maail-
mankartalta. Hopean louhivat kaivoksissa raatavat orjat,
joita sotavankeja saalistavat armeijat hankkivat jatkuvasti
lisää.

Metalliraha poistui kierrosta Rooman valtakunnan luhistumisen jälkeen. Graeber näkee antiikin väkivaltaisen, sodan ja orjuuden värittämän aikakauden jälkeisen keskiajan Kiinassa, Intiassa, ”Lähilännessä” ja ”Kaukolännessä” suhteellisen rauhallisena. Työtä tekeviltä riistetyt lisätyön määrä oli paljon vähäisempi kuin antiikin aikana, jolloin ruokittavina oli kokonaisia suurkaupunkeja. ”Kaukolännessä” kierrosta poistuneet roomalaiset kolikot toimivat edelleen imaginaarisena arvon mittana. Tavaroita vaihdettaessa niiden arvoja siis yhä edelleen laskettiin roomalaisessa valuutassa. Myös myöhempi karolinginen raha, joka piti pintansa koko Länsi-Euroopassa aina 1600-luvulle saakka, toimi samaan tapaan virtuaalisena laskurahana vielä kolikoiden poistuttua kierrosta. Niinpä Graeber katsoo, ettei vaihtokauppatalous synny spontaanisti, vaan sitä on esiintynyt lähinnä kolikko- tai setelirahaan perustuvien talouksien romahtaessa.¹⁴

Kapitalismin myötä palattiin rahajärjestelmään, joka perustui uudelta mantereelta virtaavaan kultaan ja hopeaan. Graeberin mukaan kapitalismi syntyi, kun luottoon nojaava talous muuttui korkoon perustuvaksi ja markkinat jyräsivät moraaliset, velkajärjestelyihin perustuvat suhteet. Graeber katsoo kovan rahan hallinneen kapitalismin vuosisatoja, mutta hänen jäsenyyksessään tämä aikakausi tuli päätökseensä, kun Richard Nixon irrotti dollarin kultakannasta 1971. Uuden aikakauden luonnetta Graeber ei tietenkään uskalla juuri arvioida: muutama vuosikymmen on velan viisituhatuotisessa historiassa lyhyt aika. Sen verran hän sanoo, että historiallisesti virtuaaliseen rahaan perustuvat aikakaudet ovat yleensä tuottaneet velallisia suojelevia instituutioita, esimerkiksi Mesopotamian säännöllisiin velka-armahduksiin perustuvan *jubilee*-perinteen. Tällä kertaa kuitenkin IMF:n kaltaiset globaalit instituutiot ovat lähinnä suojeleet velkojia – kuten Citibankia – alistamalla velkaantuneiden maiden väestöt rakennesopeutusohjelmiinsa.

Mitä on tehtävä?

Graeber on poliittisessa toiminnassaan pyrkinyt muuttamaan juuri näiden globaalien instituutioiden luonnetta. 2000-luvun alun globalisaatiokriittinen liike vaati modernia *jubileeta*, kehitysmaiden velkojen anteeksiantoa. Kuten Graeber kirjassaan osoittaa, Mesopotamiassa riemuvootta, jolloin velat pyyhittiin pois ja velkoijat saivat palata sukunsa maille, vietettiin ennen kaikkea taloudellisista syistä. Yhteiskunnallinen tuottavuus ja yhteiskuntarauha kärsivät yksinkertaisesti liikaa tilanteessa, jossa suuri osa väestöstä raatoi velkoorjuudessa vieraiden pelloilla. Robert Kuttner kytkee Graeber-arviossaan argumentin nykypäivään: konkurssilainsäädäntö syntyi taloudellisesta tarpeesta. Vaikka velallisen heittäminen tyrmään olisikin moraalisesti perusteltua, se on taloudellisesti järjetöntä, sillä työkykyisestä, tuottavasta yksilöstä tehdään näin yhteiskunnan elätti. Kuttner tuo kirjoituksessaan esiin myös vallitsevien velkainstituutioiden

tioiden kaksinaismoralismin. Puhtaalta pöydältä aloittaminen on konkurssimenettelyn ansiosta melko arkipäiväistä toimitusjohtajille, rikkaalle yläluokalle, mutta köyhää opintolainat seuraavat hautaan saakka.¹⁵

Debt kiinnittää huomion toiseenkin polttavaan taloustieteelliseen ja yhteiskunnalliseen kysymykseen. Monet myöntävät väitteen ”emme voi jättää velkaa tuleville sukupolville” edessä siihen, että heidän (lastensa) omaisuus – valtionyhtiöt, koulutus ja terveydenhoitojärjestelmä – pakkoluovutetaan monikansallisille suuryrityksille ja tuntemattomille sijoittajille. Kuttner toteaaakin, että kriisitietoisuus koskee lähinnä valtion velkaa. Keskustelusta on hänen mukaansa unohtunut, että julkisen talouden alijäämät olivat finanssikriisin seuraus, eivät sen syy. Talouskriisin aiheuttivat yksityiset, spekulatiivisiin tarkoituksiin otetut velat, ja nimenomaan yksityiset velat – enemmän kuin paljon puhuttu julkinen velka – vaikeuttavat elpymistä.¹⁶

Teoksensa lopussa Graeber ehdottaa ratkaisuksi kehitysmaiden ja kuluttajien velkataakkaan laajaa velkojen anteeksiantoa. Ei ainoastaan siksi, että se vähentäisi ihmimillisiä kärsimyksiä, vaan myös siksi, että sillä tavoin muistuttaisimme itsellemme, että ”velkojen maksaminen ei ole moraalisuuden olemus” (390).

Toinen vasemmiston superjulkkis, taloustieteilijä Thomas Piketty, kysyy Graeberilta: mitä *jubileen* jälkeen? Velkojen anteeksianto merkitsisi sitä, että ketjun viimeinen lenkki kärsisi tappiot. Kiitos nykyisen finanssijärjestelmän, Musta Pekka tuskin jäisi kaikkein rikkaimpien käsiin. Myös IMF ja Bundesbank kannattavat innokkaasti velkojen mitätöintiä, niin sanottua tukanleikkuuta, ja juuri siksi Piketty epäilee Graeberin vaatimusta.¹⁷

Ei silti ihme, että Graeberin teosta, joka sekä viihdyttää että sivistää lukijaansa, on ylistetty. Maurer kutsuu kirjaa luonnonhistorian ja taiteen kurioositeetteja esitteleväksi *Wunderkammeriksi* ja vertaa sen lukemista museovierailuun: kulttuurit, aikakaudet, teknologiat ja taiteet sijaitsevat luonnottoman lähellä toisiaan mutta selkeästi havainnollistettuina.¹⁸

Debt on vetävää luettavaa. Sitä ei malta laskea käsiistään. Mutta tarjoaako se kunnollista taloudellista ja poliittista analyysia velasta ja rahasta? Kirjan opetus kuuluu, että velka on laskennallisuuden ja rahan väristämä moraalinen ja poliittinen suhde, ”matematiikan ja väkivallan korruptoima lupaus” (391). Mutta miten raha pääsi turmelemaan ihmisten välisiä suhteita? Graeber on oikeassa sanoessaan, että velan historia on aina samalla rahan historia. Hän ei kuitenkaan liitä rahan historiaa tuotannon, teknologian, luokkasuhteiden ja markkinoiden kehitykseen vaan jäsentää sen melko mystisen periaatteen mukaisesti, kuten Beggs toteaa. Maailmanhistoria on heilahtelua metallirahan ja virtuaalisen luottorahan dominoimien kausien välillä. Mutta mistä ihmeestä tällainen vaihtelu johtuu?

Kaiken lisäksi Graeber selittää kapitalismin synnyn valtion ja väkivallan siivittämänä paluuna metallirahaan sekä korkoa tuottavaan lainaamiseen. Miten viime vuosisatojen uskomaton taloudellinen ja teknologinen kehitys

voidaan selittää rahajärjestelmän muutoksella? Entä alkoiko kokonainen uusi aikakausi maailmanhistoriassa tosiaan vuonna 1971, kun Nixon irrotti dollarin kultakanasta? Ymmärtääkseni syy Nixonin toimintaan oli siinä, että dollarin todellinen arvo oli paljon virallista vaihtokurssia alhaisempi – dollareiden vaihtaminen kultaan olisi ollut taloudellisesti järjetöntä.

Taloudellisena ilmiönä velan historia vaatii nähdäkseni uskottavaan arvo- ja rahateoriaan perustuvaa taloudellista ja poliittista analyysia. Graeberin velan historia on sen sijaan upeasti kerrottu, oppinut ja yksityiskohdiltaan rikas tarina, jolla on yksinkertainen moraalinen opetus: ”mitä hyvänsä järjestelmää, joka palauttaa maailman numeroihin, voidaan ylläpitää vain aseina” (386). Kirja päättyy toteamukseen, että aidosti vapaat miehet ja naiset antaisivat toisilleen tahtomiaan lupauksia. Mutta kuinka moderni, äärimmäisen monimutkainen ja suunnattomasti luonnonvaroja käyttävä yhteiskunta voisi perustua yksilöiden mielensä mukaan solmimiin sopimuksiin? Oliko ennen (rahaa, valtiota, markkinoita ja byrokratiaa) tosiaan paremmintä?

Politekonomisen (taloustieteellisen ja poliittisen) analyysin tehoon uskonut Marx kutsui rahan ja markkinoiden kehityshistoriaa jäljittävää *Pääomaansa* (1867) pelottavimmaksi heittoaseeksi, ”jolla porvareita on koskaan singottu”¹⁹. Ja Marxin teoriasta tuli historiaa mullistava materiaallinen voima.

Yksinkertaisten, ihmiskasvoisten taloudellisten suhteiden puolesta puhuva Graeber esittää provokatiivisesti, ettei kommunismilla ”ole mitään tekemistä tuotantovälineiden omistuksen kanssa” (95). Kommunismia on nimittäin kaikki se jakaminen ja luottamus, johon arkielämämme perustuu. Kommunismia on sekin, että kysyvälle neuvotaan tietä ja että tavallisesti toisten sanoihin voi luottaa. Ajatuksen ongelma on vain siinä, että ”vanhan Euroopan mahdit” tuskin vaivautuvat liittoutumaan ”pyhään ajojahtiin tätä aavetta vastaan”²⁰. Näille sopii varmasti ihan hyvin, että Puerta del Solin aukiolla telttaillessaan aktivistit neuvovat turisteja ihan ilmaiseksi ja ajattelevat elävänsä kommunismissa. Niinpä Graeberin kirja on poliittisen liikkeen käsissä todennäköisesti melko harmiton astalo.

Viitteet

- 1 Beggs 2012.
- 2 Ks. myös Graeberin puheenvuoro keskustelutarjassa Talks at Google: youtube.com/watch?v=CZIINXhGDcs.
- 3 Platon 1981, 331c3–10.
- 4 Ks. esim. Menger 2007, 258.
- 5 Ricardo 1937, 75.
- 6 Marx 1974, 82.
- 7 Marx 1986, 52; Marx 1974, 92; Marx 1979, 40.
- 8 Marx 1986, 34.
- 9 Marx 1979, 40.
- 10 Beggs 2012; Maurer 2013, 86.
- 11 Beggs 2012.
- 12 Maurer 2013, 80.
- 13 Chartalistisen rahateorian mukaan raha on valtion, ei markkinoiden spontaani luomus. Teoria juontaa juurensa Georg Friedrich Knappin teokseen *Staatliche Theorie des Geldes* (1905).
- 14 Entä esihistoriallinen ”äännetön vaihto” (*der stumme Tausch*)? Marxilainen taloustieteilijä Klaus Müller (2015, 123) yhdistää mykän vaihdon Marxin ”arvomudon” eli rahan kehityksen ensimmäiseen vaiheeseen, jossa tavaroiden vaihtosuhteet ovat kehittymättömien markkinoiden oloissa vielä satunnaisia. Heimot vaihtoivat satunnaisesti ylijäämiään jo kymmeniä tuhansia vuosia ennen säännönmukaista tavarantuotantoa ja rahaa – siis kauan ennen Mesopotamian ”velkaan perustuvaa ta-louutta”. 600-luvulla eaa. ensi kerran löyty kolikkoraha on – se on selvää – varsin myöhäinen vaihe rahan

- historiassa. Müller myös ihmettelee Graeberin arviota, jonka mukaan ”itse vaihdon periaate ilmaantui suurelta osin väkivallan seurauksena” (19). Eikö juuri väkivalta mitätöi vaihtoa?
- 15 Kuttner 2013.
- 16 Sama.
- 17 Graeber & Piketty 2014.
- 18 Maurer 2013, 87–88.
- 19 Marx kirjeessään Johann Philipp Beckerille 17.4.1867. Teoksessa Marx 1973, 541.
- 20 Marx & Engels 1998, 35.

Kirjallisuus

- Beggs, Mike, Debt. The First 500 Pages. *Jacobin*. No. 7–8, 2012. Verkossa: jacobinmag.com/2012/08/debt-the-first-500-pages/
- Graeber, David & Piketty, Thomas, Soak the Rich. An Exchange on Capital, Debt, and the Future. *The Baffler*. No. 25, 2014. Verkossa: thebaffler.com/odds-and-ends/soak-the-rich
- Kuttner, Robert, The Debt We Shouldn't Pay. *New York Review of Books* 9.5.2013. Verkossa: nybooks.com/articles/2013/05/09/debt-we-shouldnt-pay/
- Marx, Karl, *Briefe. Oktober 1864 bis Dezember 1867*. Teoksessa *Marx-Engels-Werke* (MEW). Bd. 31. Dietz, Berlin 1973.
- Marx, Karl, *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. I osa* (Das Kapital. Band I. Kritik der politischen Ökonomie, 1867). Suom. O. V. Louhivuori, Tuure Lehén & Mauri Ryömä. Kansankulttuuri, Helsinki 1974.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich, *Poliittisen taloustieteen arvostelua* (Zur Kritik der Politischen Ökonomie, 1859). Suom. Antero Tiusanen. Teoksessa *Valitut teokset kuudessa osassa*. Osa 4. Edistys, Moskva 1979, 5–185.
- Marx, Karl, *Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset ("Grundrisse")* (Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie, 1939–1941). Osa 1. Suom. Antero Tiusanen. Progress, Moskva 1986.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich, *Kommunistin manifesti* (Manifest der Kommunistischen Partei, 1848/1890). Suom. Juha Koivisto, Markku Mäki & Timo Uusitupa. Vastapaino, Tampere 1998.
- Maurer, Bill, David Graeber's Wunderkammer, Debt. The First 5000 Years. *Anthropological Forum*. Vol. 23, No. 1, 2013, 79–93,
- Menger, Karl, *Principles of Economics* (Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, 1871). Käänt. James Dingwall & Bert F. Hoselitz. Ludwig von Mises Institute, Auburn, Ala. 2007. Verkossa: mises.org/sites/default/files/Principles%20of%20Economics_5.pdf
- Müller, Klaus, *Geld. Von den Anfängen bis heute*. AHRIMAN, Freiburg 2015.
- Platon, *Valtio*. Suom. Marja Itkonen–Kaila. *Teokset IV*. Otava, Helsinki 1981.
- Ricardo, David, *Kansantalouden ja verotuksen periaatteet* (On the Principles of Political Economy and Taxation, 1817). Suom. B. Tuunanen. WSOY, Porvoo 1937.